

СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Лебедев І.В., к.і.н., доцент, докторант Одеського національного економічного університету
тел. 050 928 81 75, e-mail: igor240407@mail.ru

У статті розглянуто концептуальні засади соціальної моделі Європейського Союзу, її зміст і результати впровадження. Акцентовано увагу на істотні відмінності у рівнях соціально-економічно розвитку країн-членів ЄС, що зберігаються і в умовах євроінтеграції. Здійснено аналіз соціальних наслідків сучасної світової економічної кризи для ЄС. Показано зусилля міжнародної спільноти подолати асоціальну модель глобалізації та євроінтеграції. Висвітлено проблемні питання щодо адаптації України до європейських соціальних стандартів.

Ключові слова: європейська соціальна модель, соціальна економіка, соціальна держава, європейська інтеграція, світова економічна криза, неоліберальна доктрина, концепція сталого розвитку, корпоративна соціальна відповідальність.

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямом зовнішньої політики України є курс на інтеграцію в Європейський політичний, економічний та соціальний простір. Вважається, що це створить додаткові можливості для модернізаційного та інноваційного розвитку економіки та суспільства. Але для позитивного вирішення цього питання країна-кандидат повинна відповідати певним економічним, політичним і соціальним критеріям. Тому стан і напрями розвитку європейської соціальної моделі, а також результати її впровадження заслуговують самої серйозної уваги і всебічного аналізу.

Аналіз публікацій. Європейська інтеграція останніми роками стала однією з найпопулярніших тем для дисертаційних робіт і наукових публікацій. Обмежені рамки статті не дають можливості здійснити аналітичний огляд навіть найцікавіших з них, і це навряд чи доцільно, оскільки усі вони написані до світової економічної кризи, не враховують її наслідків мають наліт «євро-романтизму». Стосовно теми нашого дослідження слід відмітити монографію Г. О. Шамборовського «Соціально-економічна ефективність європейської економічної інтеграції» [1] і Аналітичну доповідь, підготовлену колективом дослідників Національного інституту стратегічних досліджень [2], хоча не зі всіма їх висновками і пропозиціями можна погодитись, насамперед щодо перспектив будувати відносини України з ЄС у рамках ініціативи «Східного партнерства» на платформі «регіонального лідерства», оскільки цю роль нашої країні ніхто не пропонував і вона до неї поки ще не готова.

Мета даної статті – поглибити дослідження соціальних аспектів європейської інтеграції, враховуючи наслідки світової економічної кризи, розглянути концептуальні засади європейської соціальної моделі, здійснити науковий аналіз результатів її впровадження, розробити пропозиції щодо адаптації до неї України. Дослідження здійснювалося з використанням загальнонаукових методів, статистичного аналізу, порівняльного, графічного тощо на основах міждисциплінарного і системного підходів.

Виклад результатів дослідження. Чим далі в ЄС просувається процес формування єдиного економічного простору, тим сильніше діють імпульси до формування єдиного соціального простору. Концептуальні основи європейської соціальної моделі, в основу якої було покладено принцип поєднання економічної ефективності і соціальної солідарності, викладені у підготовлених Європейською комісією трьох програмних документах, присвячених соціальній політиці - Зеленій книзі «Альтернативи для Союзу» (1993 р.), Білій книзі «Європейська соціальна політика: шлях для Союзу» (1994 р.) і «Середньострокова програма соціальних дій, 1995-1997» (1995 р.). В цей перелік варто включити також «Білу книгу про зростання, конкурентоспроможність та зайнятість» (грудень 1993 р.), в якій сформульовано принциповий підхід ЄС до взаємозв'язку економічної і соціальної політики в цілому, і в першу чергу - до визначення оптимального балансу між сприянням підвищенню конкурентоспроможності та економічному зростанню, з одного боку, і забезпеченням високого рівня зайнятості, гарантіями соціального захисту - з іншого.

Основною функцією соціальної діяльності держав у західноєвропейських країнах є перерозподіл суспільного продукту з метою забезпечення задоволення соціальних потреб (охорона здоров'я та охорона праці, збереження навколишнього середовища, освіта та професійне навчання) і соціального забезпечення тих груп населення, які потребують підтримки держави (пенсіонери, інваліди, безробітні, багатодітні сім'ї тощо). Ці напрямки державного регулювання знайшли відображення в теорії і практиці соціальної держави, (нім. Sozialstaat; англ. Welfare state, держава загального добробуту, держава загального благоденства).

У сучасному розумінні соціальна держава - це теоретична і практична модель громадського порядку, в якому держава бере на себе відповідальність за забезпечення гідного рівня життя всім громадянам та створення умов для розвитку особистості. Це передбачає наявність високого рівня розвитку, стійкого характеру і соціальної спрямованості економіки, наявність правової демократичної держави і розвиненого громадянського суспільства, системи соціального партнерства, соціальної відповідальності перед нинішнім і майбутніми поколіннями громадян.

Концепція соціальної держави набула поширення в 50-ті роки, і до початку 60-х років у багатьох країнах Заходу були прийняті до виконання проекти її впровадження. Однак економічна та енергетична кризи середини 70-х років змусили скорочувати соціальні програми. Прийшов час відродження і широкого поширення неоліберальної доктрини, в основі якої знаходяться постулати максимізації прибутку шляхом обмеження оплати праці, зниження податків і соціальних витрат, що отримало назву «рейганоміка» і «тетчерізм». У Великобританії уряд М.Тетчер здійснив приватизацію раніше націоналізованих підприємств,

комерціалізацію освіти та охорони здоров'я, згорання соціальних програм. В результаті за роки правління М. Тетчер число людей за межею бідності зросло з 5 млн. до 14,3 млн. Подібні заходи здійснювалися і у других країнах Заходу.

Це неминуче призвело до зниження платоспроможного попиту, що компенсувалося поширенням споживацького кредитування і форсуванням доларизації світової економіки вкупі з нестримною емісією долара, цінних паперів, а останнім часом - і євро, надуванням боргових бульбашок, які досягли немислимих розмірів: у 2012 р. сукупний зовнішній борг світової економіці перевищив 70 трлн. дол. США (98% світового ВВП), тобто більше ніж по 10 тис. дол. на кожного жителя Землі [3]. Найбільший зовнішній борг серед країн і утворень належить Європейському Союзу – більш ніж 16 трлн. дол. (108% ВВП). І що примітно, список боржників очолюють найбагатші країни: зовнішній борг Люксембургу перевищує річний ВВП більш ніж у 36,4 рази, Ірландії – почти у 11 разів, Великої Британії – у 4 рази, Франції – у 2 рази, Литви – у 1,3 рази. США трохи відстають від найбільших боржників по відносному показнику (106% ВВП), але набагато випереджають по абсолютному: їх зовнішній борг перевищує астрономічну суму у 16 трлн. дол. і продовжує збільшуватися зі швидкістю 10 тисяч доларів в секунду (рис. 1).

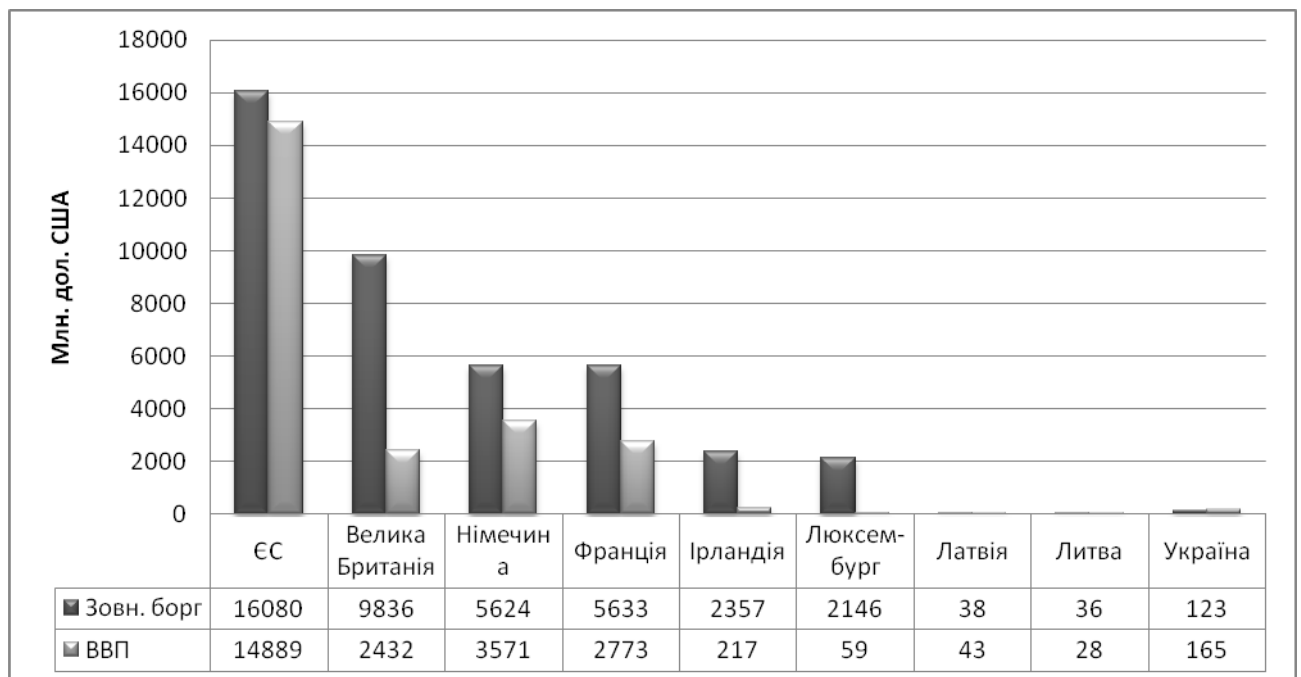

Рис.1. ВВП і зовнішній борг країн ЄС і України у 2012 році, складено автором за даними [3].

Реалізація неоліберальної доктрини сприяла тому, що світова економіка набула спекулятивного характеру: обсяги міжнародних валютно-фінансових операцій у десятки разів перевищують обсяги діяльності у реальному секторі. Потенційні переваги інтеграції не були реалізовані повною мірою, а навпаки, до існуючих проблем додалися нові: економіка набула спекулятивного характеру, виробництво відійшло на другий план, темпи його

зростання знижувалися. Середньорічний індекс сукупного ВВП ЄС знизився з 1,92% у 1993-2002 рр. до 1,08 у 2003-2012 рр. (рис. 2). Нагромадження негативних тенденцій неминуче призвело до світової економічної кризи 2008-... років.

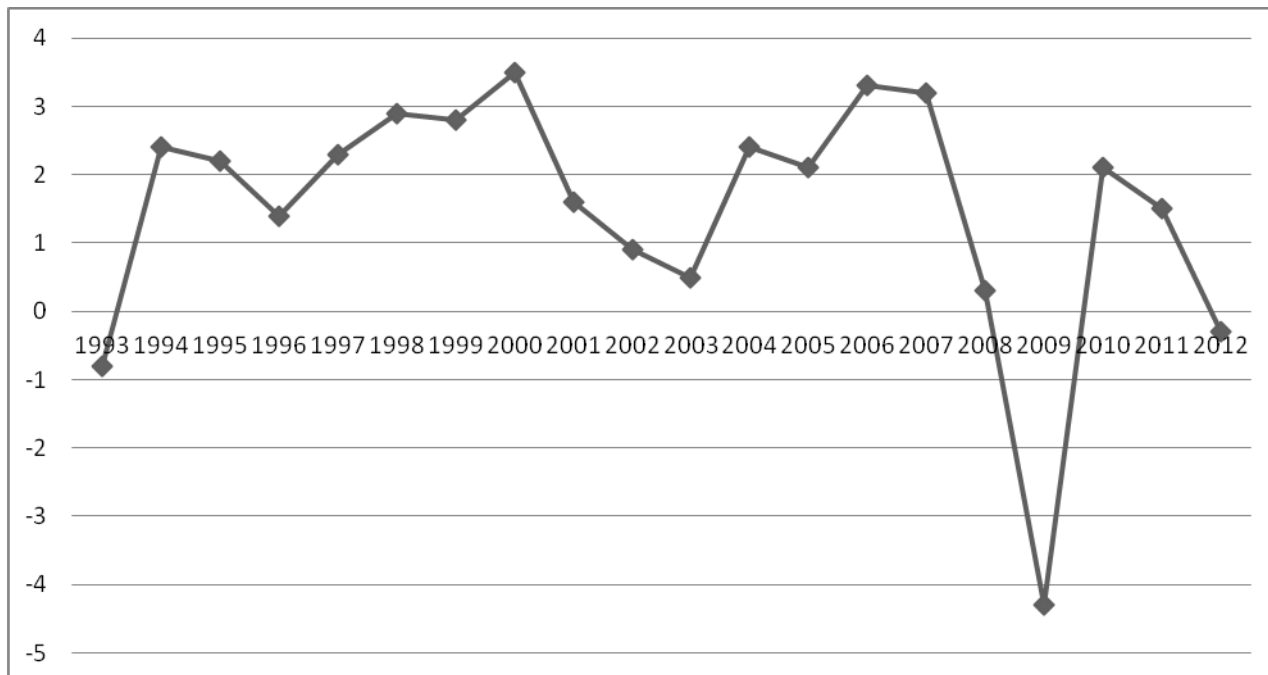

Рис. 2. Динаміка сукупного ВВП Європейського Союзу, % до попереднього року, складено автором за даними [4]

Безробіття в ЄС за роки кризи зросло з 7,1% у 2008 р. до рекордних 11,7% у 2012 р. Найбільше безробітних в Іспанії (26,2%) та Греції (25,4%), найменше - в Австрії (4,3%) та Люксембурзі (5,1%) [5]. Заробітна плата в Євросоюзі, не дивлячись на кризу, у середньому залишається досить високою, але має велику варіацію по країнах – від 3118 євро у Великій Британії до 688 євро у Болгарії. Значна частина населення, згідно з даними Європейського статистичного відомства (Eurostat), знаходиться у бідності і «зоні відторгнення» (рис. 3). За методологією Евростату, до осіб, що знаходяться на межі бідності і у «зоні відторгнення», відносять тих, хто відповідає хоча б чотирьом з дев'яти показників, а саме: не в змозі оплачувати квартирну плату; не в змозі тримати житло в теплі; не в змозі вживати в їжу м'ясо, рибу та інші протеїновмісні продукти рідше, ніж через день; не має пральної машини, кольорового телевізора тощо.

Таким чином, як між країнами-членами ЄС, так і всередині цих країн, як і раніше, незважаючи на широкомовні соціальні програми з розбудови «суспільства рівних можливостей і рівних результатів», зберігається глибока соціально-економічна диференціація. І хоча для її подолання здійснюється певний перерозподіл національного доходу, у тому числі через спеціально створені для цього Фонд згуртування та Соціальний Фонд, результати цього поки ще досить скромні. Тому не слід очікувати, що вступ України в

ЄС призведе до швидкого поліпшення соціально-економічної ситуації в країні. Для цього необхідна цілеспрямована напружена робота по самостійному розв'язанню проблем, яких накопичилося в останні два десятиріччя, на жаль, чимало.

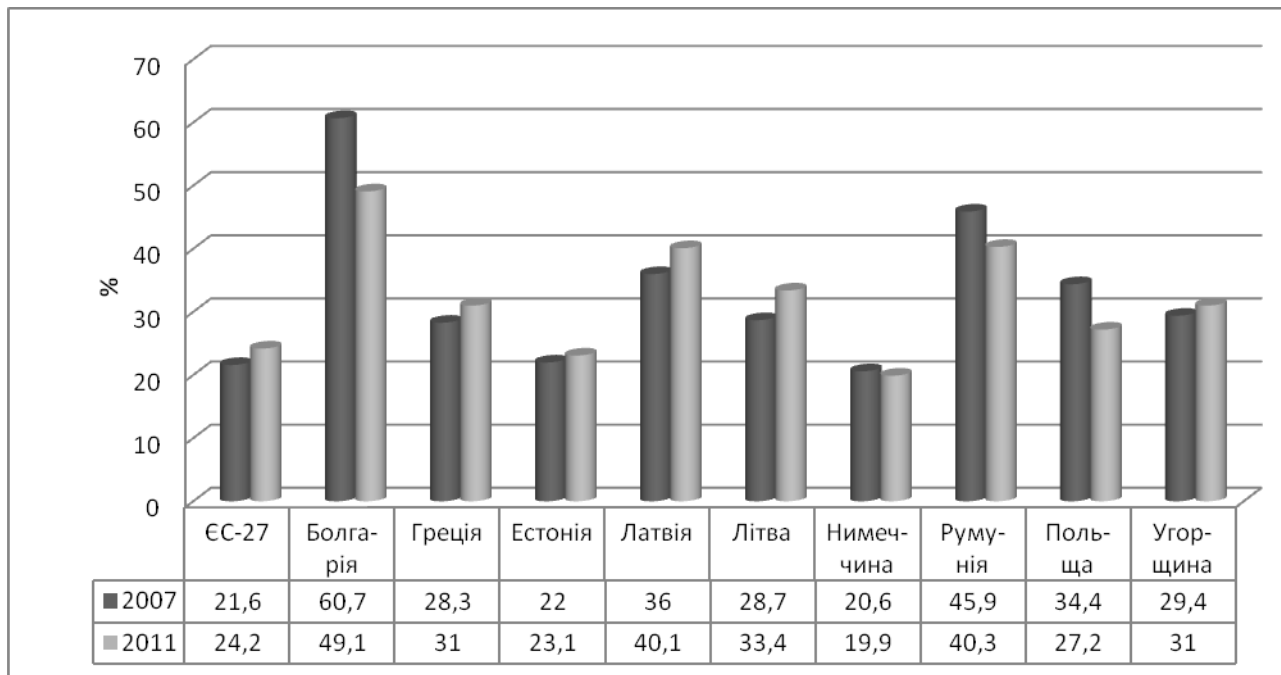

Рис. 3. Частка населення у країнах ЄС, що знаходиться у бідності і «зоні відторгнення», %, складено автором за даними [6]

Згідно з даними ООН за 2011 р. Україна за показником ВВП на одну особу - 6 175 дол. США за ПКС - знаходиться на 100 місці зі 194 країн, що обстежуються, і суттєво відстає не тільки від країн ЄС (найнижчий показник має Румунія - 11 860 дол. США за ПКС), але і від чотирьох колишніх радянських республік - Російської Федерації (14 561), Білорусі (13 439), Казахстану (10 585), Азербайджану (8 666) [7].

Структурний стан економіки України не відповідає вимогам економічної і соціальної стабільності. Переважаючими галузями є видобувні, хімія та металургія, які сьогодні базуються на III (індустріальному) технологічному укладі. Зношеність основних фондів у цих галузях перевищує 60-70%. Спостерігається перерозподіл зайнятості на користь некваліфікованої робочої сили (чисельність представників найпростіших професій зростає при скороченні кількості фахівців і кваліфікованих робітників), що свідчить про домінування в економіці України застарілих технологій і недостатнє впровадження інноваційних процесів [8, С.11]. Якщо за роки реформ Китай створив 15 нових галузей промисловості, то в Україні на межі зникнення опинилося 8 наукоємних промислових галузей, в яких виробництво знизлося більш ніж на 30 % [9, С. 16]. Оплата праці в Україні суттєво відстає не тільки від країн ЄС, але і від країн Митного Союзу: у грудні 2010 року середня заробітна плата (у

доларовому еквіваленті) становила у Росії - \$ 863, Казахстані - \$ 660, Білорусі - \$ 527, Україні - \$ 311 [10].

Події останніх років, особливо світова економічна криза 2008-... років продемонстрували вади неоліберальної моделі глобалізації та Євроінтеграції і актуалізували пошуки нових підходів до управління економікою. Це знайшло відображення у формуванні і широкому поширенні концепцій сталого розвитку, соціального партнерства, корпоративної соціальної відповідальності, Гідної праці тощо. Вони явилися відповіддю міжнародної спільноти на негативні наслідки глобалізації, що проявляються у посиленні розриву між багатими і бідними країнами і верствами населення, поляризації бідності і багатства, виснаженні природних ресурсів. Кожна з цих концепцій привертає увагу до накопичених проблем у тій чи іншій сфері життя людства і намічає шляхи до їх розв'язання. Найважливішою і найактуальнішою з цих новітніх досягнень соціально-економічної думки людства є, на нашу думку, концепція корпоративної соціальної відповідальності, враховуючи ту вирішальну роль, яку відіграють корпорації, насамперед транснаціональні, у сучасній економіці і політиці - за економічною потужністю деякі з них перевершують навіть середні держави, серед сотні найбільших економік світу 51 належить корпораціям і 49 - державам.

Відгукуючись на цю потребу, ООН ініціювала у 1999 році кампанію за розповсюдження «Глобального про корпоративну соціальну відповідальність» (UN Global Compact). У 1995 р. була створена Європейська бізнес-мережа за Корпоративну соціальну відповідальність (КСВ - Європа) - The European business network for CSR (CSR Europe), у яку входять 35 національних організацій, що налічують близько 4000 підприємств. Основними напрямками діяльності КСВ - Європа було визначено:

- сприяти розвитку соціальної відповідальності бізнесу;
- надавати співробітникам компаній здорові й безпечні умови праці та гідну оплату за працю;
- пропонувати якісні та безпечні товари за конкурентоздатними цінами;
- вести діалог із зацікавленими сторонами щодо економічної, соціальної й екологічної сфер своєї діяльності;
- впроваджувати якісне управління і найвищі стандарти ділової етики [11].

Висновки. Європейська інтеграція – це багатогранний, складний і суперечливий процес. Хоча ЄС не вдалося досі впоратися з безліччю проблем і перешкод, що стоять на шляху вдосконалення економіки і соціальної сфери, але ніде в світі не досягнутий такий прогрес на шляху вирішення соціальних проблем, як в рамках Співтовариства. Поряд з тим слід визнати, що вступ до ЄС колишніх соціалістичних країн не призвів до швидкого розв'язання їх внутрішніх проблем, прискорення соціально-економічного розвитку і

наближення до європейської якості життя. Враховуючи це, українській владі і суспільству, прагнучи до євроінтеграції, слід зосередити зусилля на прискоренні економічного і соціального розвитку і наближенні до європейських стандартів у економічній, соціальної та науково - технічній сферах.

LEBEDYEV Igor

SOCIAL DIMENSION OF EUROPEAN INTEGRATION AND CHALLENGES FOR UKRAINE

The article deals with the conceptual framework of social model of the European Union, its contents and results of application. The attention is paid to significant differences in the levels of socio-economic development of the member states, which are stored in terms of European integration. The analysis of the social consequences of contemporary global economic crisis was made. The efforts of the international community to overcome the anti-social model of globalization and European integration and problematic issue of adaptation of Ukraine to the European social standards are shown.

Keywords: European social model, social economy, the welfare state, European integration, the global economic crisis, the neoliberal doctrine, the concept of sustainable development, corporate social responsibility.

Перелік використаних джерел

1. Шамборовський Г. О. Соціально-економічна ефективність європейської економічної інтеграції [Текст] : [монографія] / Г. О. Шамборовський ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Факультет міжнародних відносин. - Л. : РАСТР-7, 2008. - 211 с. - ISBN 978-966-2004-07-6.
2. Ризики європейського інтеграційного проекту: виклики та можливості для України [Текст] : аналіт. доп. / [Клименко І. В., Ус І. В. ; за ред. Я. А. Жаліла] ; Нац. ін-т стратег. дослідж. - К. : НІСД, 2012. - 83 с. : рис., табл. - 200 экз. - ISBN 978-966-554-173-8.
3. Офіційний портал ЦРУ США: The Central Intelligence Agency: Country Comparison: Debt – external [Електроний ресурс] / https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2079_rank.html
4. Real GDP growth rate [Електроний ресурс] / http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=te_c00115
5. The World Bank: World Development Indicators: Unemployment [Електроний ресурс] / <http://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?page=1&display=default>
6. People at risk of poverty or social exclusion [Електроний ресурс] / <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do>

7. Статистическое приложение к Докладу о человеческом развитии 2011 [Електроний ресурс] / http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_RU_Tables.pdf
8. Ємельяненко Л.М. Відтворення інтелектуального потенціалу нації як провідний чинник збалансування інноваційно-технологічного і соціально-економічного розвитку / Л.М. Ємельяненко // Зайнятість та ринок праці: міжвід. наук. зб. НАН України і Мінпраці та соціалітики України. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – Вип. 21-22. – С. 3-24.
9. Павловський М.А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія). – К.: Техніка, 2001. – 312 с.
10. Україна та країни СНД 2010: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 106 с.
11. The European Business Network for CSR [Електроний ресурс] / Режим доступу до матер.: http://www.csreurope.org/pages/en/about_us.html